

sággal halad célja felé, törekszik mondanivalójának kifejtésére. Nincsenek különböző idősíkok, nincs időbontás: az író cselekményépítése a realista hagyományok követését mutatja. Az erős realizmus-igény, a szigorú kötődés a valósághoz a mozgósító céltzatosságnak azzal a szerencsésebb változatával párosul, amikor a tanulságokat nem az író fogalmazza meg tételesen: az ábrázolt tények ereje buzdítja cselekvésre az olvasót. Stílusában is fegyvelmezett a kisregény, inkább szűkszavú, mint bőbeszédű; inkább szürke, mint ríkió. Ez a szándékolt szürkeség azonban nem mindig válik előnyére: néhol monoton, tompa egyhangúságot eredményez.

Öt elbeszélést is tartalmaz a kötet. Legerősebb a *Vasárnap délután* című novella: a saját emberi megbecsüléséről is lemondott falusi pedagógus helyzetéről ad képet alapos tárgyismerettel és nagy ábrázoló erővel. Az alkotómunka nélküli tengődés jellemet deformáló hatásáról számol be *Az éjjeliőr* című írás: főhőse végül már saját felesége

életveszélybe kerülését is tétlenül nézi. A *galamb* című elbeszélés hőse öt évet ült gondatlanságból okozott emberlétsért. Szabadulása után önmérsztő küzdelmet vív azért, hogy visszafogadja őt a társadalom, ennek a küzdelemnek áldozata a műhely Kati nevű galambja, mely nem akar a hős vállára szállni. *Az idegen szavak* és a *Nem mindegy* című novellák az olyan munkásból lett vezetők tragédiáját bontják ki, akik fölötte túllépett az élet.

A változatos témák művészi megvalósulása nem egyenletes színvonalú: szerencsésebb megoldások gyengébbekkel váltakoznak. Különösen formai tekintetben kellene nagyobb változatosságra törekednie: bátrabban felhasználhatná századunk prózairódmának korszerűbb vívmányait. Az író tehetség kétségtelenül az azonban ennek ellenére minden írása megcsillantja; igazi író jelentkezése ez az érett első könyv. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

SÍK MIHALY

TANDORI DEZSŐ: TÖREDÉK HAMLETNEK

Nem mindennapos jelenség, hogy költő első kötete *esemény* irodalmi életünkben; Tandori Dezső kötete az. Az első kötetben, mely tíz év verseit tartalmazza, kész költő mutatkozik be, erős, szuggesztív egyéniség. Nem kell mesterei után kutatnunk, besorolnunk valamely „iskolába” (ami nem jelenti, hogy nincsenek mesterei); Tandori eddigi „életműve”, ez a nem egészen hetven vers azt *követeli* tőlünk, hogy Tandori Dezsőként helyezzük el mai irodalmunkban. Legkorábbi versei is már az eredetiség erejével hatnak, sorait a világban elsőnek szétnező ember ámulata forrásítja át. De az ámulat csak az első percek ígérete, s aztán egy „talán soha el nem hangzott hívás” szólal meg benne: megérteni a „jelenlét”, a „van” titkát. Nem az élet és halál végső kérdéseire keres választ, hanem:

*Nincsen hová légy: már jelenlét
nélkül ott állsz minden lehetséges
[nyomokban.
(Kioltozt...)*

A „jelenlétben” túl a „jelenlét” történetére, előtörténetére, az *azonosság* mibenlétére kérdez.

Hogyan?

Tandori egyértelműen a modern lírának abban az áramában áll, mely el-

tünteti a „kifejezetlen én” és a „kifejezett én” közti távolságot; nála semmi sem iktatódik be két *én*-je közé, a valóság rázúduló képeit megragadni képtelen *én* és az alkotás rejtelmeibe merült *én* közé. A kettő egy, a költészet az önmeghatározás erejével bír; nem „megír” valamit, hanem az írással határozza meg magamagát. Túl a dolgokról való tanúskodáson, túl az ábrázolásukon, verse magává azzá a dologgá válik, amit megragad, előhív vagy föl idéz. Így nincsenek „témái”, de állandó fogékonyságban él, valahogy úgy, mint a régi görögök, amikor még a világról való gondolkodásnak, azaz a filozófiának a vers volt a nyelve, s ez némileg Weöres Sándorral rokonítja.

*Rések, miket a nyár ütött
hullnak ágaikról az űrbe.
Színhelye vagy csak egy változásnak.
Ha jelenléte vagy — megölne.*

— olvassuk a *Chanson spirituelle* című négyorosát, s ha csak azt vesszük fontolóra, milyen plasztikus tömörséggel fogalmazza meg a „színhely” és a „jelenlét” közti, filozofikus értékű különbséget, ami egyedül a vers nyelvén fejezhető ki, akkor megérezhetjük benne különleges, ihleterejű filozófiai-logikai pontosságát. Tandori tehát nem úgy filozófus vagy intellektuális költő, ami-

Ilyen értelemben ezt a kifejezést ma használjuk; a költészet és a filozófia ősi egysége él költeményeiben.

Ezzel már el is jutottunk azokhoz a verseihez, melyekben a gondolat mechanizmusa adja meg a mű belső fűtöttségét, az állandó rákérdezés, mint a *Nyers* címűben, vagy a szillogizmusok szigorú törvénye a *Félreérted* nyolc sorában:

*Félreérted nélkülület:
legjobb esetben nélkülületnek,
félreértesz egy nélkülület,
miatta hiszed csak velednek.*

*Igy keletkezik egy személy,
még csak híján a helyén se.
Valamint minden esemény
egy nincs-mi-hogy félreértése.*

Közel jár ez a gondolkozásmód a képletes keleti gondolkodáshoz, ezt jelzik a kötet *koan*-jai is, s legszélsősége-sebb esetként a *Tévedhetetlenek* című „egysoros” is, mely ugyancsak koan műfajára nézve. Így hangzik: „Tévedhetetlenek velünk.” S itt merül föl az a kérdés, ami Tandorit ma talán a legjobban izgatja, nyilvánvalóan tízéves szavakkal való birkózása-küzdelme eredményeképp, legalábbis a kötet fűszövegén közölt vallomása erre enged következtetni. Állandóan felelni akarunk egy kérdésre, melyet talán föl sem tettek nekünk, mely talán el sem hangzott — írja. — „Bármit mondunk, épp e végszó, épp e bizonyosság híján marad töredék. De töredék lenne a csend is, ha már egyszer a mi csendünk, ha tudatos, ha személyes. Némaságunk oly kitérhetőséggel állatna, melyen már megszólalásunk pusztá lehetősége eredendő csorbát ejt.” Ezt fogalmazza meg az egyetlen 1968-as keltezésű vers, a *Koan III.* is:

*Némaság a hang helyett.
De a némaság mi helyett?*

Ezt a két sor jelzi a leginkább, melynyire végigjárt út rejlik e végsőkig tömörített, csupasza fosztott, puritán művek mögött, melyeket már-már hajlamosak lennénk valamiféle „anti-költészetnek” nevezni, ha nem lenne oly erős, belső sugárzásuk. Pedig nincs másról szó, mint hogy ez a Tandori már a „költőiség” ellenében formálja költeményeit költészetté. Paradox helyzet: alapvető törvény lesz a többértelműség, ahogy a valóság is többértelmű. A *koan* épp a maga többértelműségében akarja megragadni a valóságot, azonosulni a valósággal, a tárggyal, a dologgal, a jelenséggel. Mert az érte-

lem fölötti vagy értelmén kívüli révület csak akkor elégül ki, mint Alain Bosquet mondta, ha előzőleg kielégítettük az értelmet. Tandori révülete mindig logikai vasvázra épül.

De van a kötetnek egy másik arca is: a sajátos Tandori-képek világa. E tekintetben, ha már fentebb Weöres Sándort említettük, feltétlen hivatkoznunk kell Nemes Nagy Ágnesre, különösen a *Kert*-ciklus korai verseit vagy a *Prelúdium és ötsoros*-t olvasva. Úgy tűnik, az élő magyar lírikusok közül Nemes Nagy Ágnes tette a legnagyobb hatást Tandorira; az intenzív gondolatiság és a természeti képek zárt egységéből, a természet rekvizitumaiban megfogalmazódó gondolatiság áttetsző kristályosságából ezt kell következtetnünk. Elegendő talán *Az elváltót*, *Kerítés*, *Alsóváros* című verseit említenünk. Persze ezekben az 1959-ben keltezett műveiben is a későbbi Tandori szól. Már érezzük, ahogy költeményeiben a kép nem megjelölése lesz valamely dolognak, hanem birtokbavételének módja, ami végül is lényegi és anyagi kapcsolatot jelent. Nem a dolgok formáját, hanem belső valóját, láthatatlan lényegét keresi, ami által a látható is átfurmálódik, s egészen más dologgá lesz, mint ami volt. Az eredeti kép megváltozik, bonyolult metafora-áttételek születnek, melyek végül a „jelenlét” belső ellentmondásoktól feszülő egységének érzékeltetésévé tisztulnak:

*Szórakozottan pörgeted
valamikor poharad.
Halál-utáni napsütés
fonja rá az ujjadat.*

(Egy teraszon)

Ez Tandori Dezső költészetének alapkérdése: a létezés alakzatai izgatják. Nem az „igen” és a „nem”, nála egyszerre lehet minden „igen” is, „nem” is. Más az, ami gyötri: a „szíve-hagyott kegyelemben” járás állapota, a „nincs hely, hol hagyj magad” kérdőjele, a „sebhellyé” vált tér, melyben

*Egyre kevesebbet tudok
magamról? vagy mintha napba kellene
néznom, bármerre fordulok — egyetlen
érzékkel vett körül valami
isten?*

(Egyre...)

Ez után nem is következhet más: „Áthullok eszméletemen. / Állandóan következem.” (*Minden hogy kitágult*) De a lényeg, hogy „ami marad, az — egyetlen legyen, / s így már kicsit Te légy. (*The heart of the matter*)
Mert ha igaz is, hogy minden pillanat

más, s így sohasem lehet az ember önmagával azonos, mégis kell valamiféle azonosságnak lennie. „És egy fát is, ki néz ne végig?” — kérdi, de meg is felel rá:

ahogy az izmok roppanásától erezve márványként fekszel — a napos fűben felülj, magadon elidőzz.

(In memoriam Antonio Vivaldi)

Ez az önmagán elidőző költő valóban vállalhatja az „ezoterikus” jelzőt, a szó eredeti értelmében, ahogy Saint-John Perse használja: belülről irányított és lelkesített líra ez, melynek természetéből fakad, hogy világitani akar az éjszakában, ahol kutat. Tandori költészete

az ismeretlent ostromolja, a bevehetetlent, a megfoghatatlant. Hogy nincs tekintése? Korai lenne jóslatokba bocsátkoznunk. Mert egyrészt az is áll, hogy útja könnyen vezethet a költészet tagadásáig, sőt az elnémulásig, de másrészt az is igaz, hogy a maga zárt, egyre eszköztelenebb, puritán világában is benne rejlik a kiteljesedés lehetősége.

A *Töredék Hamletnek* valóságanyaga a világban széttekintő ember élménye. Az első kötet, úgy tűnik, összefoglaló, egy korszak lezárása. Miből épül tovább Tandori lírája? Erre majd művei felelnek. Első kötete többre jogosít, mint reménykedésre. Nem alaptalanul várjuk tőle a növekedést. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

PÁLYI ANDRÁS

GUTAI MAGDA: ZÁSZLÓ A HÓBAN

„Elnémul, aki maga van” — vallja a fiatal költő, s ezért töri át a csönd burkát, ezért halmozza el kérdéseivel a fákat, köveket, csillagokat, s mert ezek sorra felelnek neki, elenyészik a kietlen magány is körötte. Másokban gyűjtva tud csak lánggal égni, s mily tiszta a közösséggel való számvetés. Tiszta és egyértelmű.

E költő nem menekül a talán izgalmasnak ígérkező, valójában nagyon is félmegoldásokhoz sem formában, sem tartalomban. Mesterségét tudó, mives, bölcs s már csöppet sem fiatal poétákra emlékeztet anyag- és formagazdálkodása. Előttünk méri meg magát, súlya nyílt titok, akár tetszik, akár nem, bízni kell jövőjében. „Az leszel-e, ami lenni akarsz?” kérdezi magától. Eszközzeinek birtokában lévén, már most tudható: minden bizonnyal az lesz.

Ihletettsége — már csak életkora miatt is — a világ dolgaival való ismerkedésre készíti. Kézbe veszi a tárgyat, forgatja, elnézegeti őket. De ezt — mint mondtuk — egy bölcs tapasztalatával, önmérsékletével cselekszi. S a dolgok mögé csak addig néz, míg kíváncsisága kielégül. Ez nem megróvás távolról sem, nem elmarasztalás, csupán számbavétel. Orvos, ki műszerekkel bánik, s nő, ki gyöngye kézzel csáknányt ragad és — egyelőre — szemet fejt. Biztos ítéletű, alapos akar lenni, ha a dolgok mögé néz majd, éppúgy, mint most, amikor még csak leltároz. Oly bőven futja még idejéből s e kész, hiánytalan felszerelésű költészetnek, amit e kötetben bemutat, az eltorlaszoló, besüppedés ellenében talán itt nyílnak majd útjai, mezei csapásai. De hisz módszerességét látva, mindezt ő

ennél jobban tudja, tisztábban látja. Nem erre utalnak e sorok is?:

*... eszmélni születtem,
és napról napra bölcsőbb áhitat
hajlít hűséggel formáló koromhoz,*

majd:

*... bennem növekszik, súlyosul a század
s nem elfogadom, keresem kezét.*

A líra helyes egyensúlyát néhány — szinte becsempészett — epikus vers is őrzi, vigyázza. Amit genre-képeiben, a *Kálmán bácsi*-ban, a *Terhes asszony*-ban nyújt, mai költészetünk legkitűnőbb ilyen darabjai közé kér bebocsátást, s nem alaptalanul. Hasonlóképpen a csúcst jelentő az asszonsorsról szóló vallomása, a tisztaság nagy-nagy ki-
csendülésével: „Meztelenül is arcom a legszebb” — dalolja.

Bocsássuk meg, hogy képekbe, szavakba beleszeret ez a szívós fiatal költő s aztán agyonhasználja, -hajszolja őket. Hogy „korbács a csend” s arrébb „korbács könnyezik a kőben”. A *kő*. Keménységét jelképezi vele öntudatlanul is? Alapszóként, társítással, vagy éppen igésítve négy egymást követő versben is visszatér hozzá, s egy kihagyás után a következőben ismét, ötödikként. Így szeret bele, részegedik meg szavaktól, egyebektől is, a *homloktól, bokortól*, kedvenc jelzőjétől, az *elzsenedett*-től, de végül is ez az akadémikus szinte nem is tartozik ide. Gutai Magda azonban jóval ígéretebb tehetség, semhogy ez a kis ünneprontás ártana neki. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

KISS GYULA